

TURLI MADANIYATLAR TILLARIDA HAYOT VA O' LIM QARAMA-QARSHILIGINI AKS ETTIRISH XUSUSIYATLARI

Najimova Perizad Arslanbay qizi

*O'zDJTU Tarjimonlik fakulteti ingliz tili tarjima nazariyasi
kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Hayot va o'lim – insoniyat taraqqiyoti davomida har bir jamiyat, har bir til va madaniyatning eng tub mohiyati hamda abadiy falsafiy muammolaridan biri hisoblanadi. Turli madaniyatlar tillarida hayot va o'lim, ular o'rtasidagi ziddiyat va o'zaro bog'liqlik har doim chuqur simbolik va ma'naviy jarayonlar yordamida, til vositalari orqali aks ettiriladi. Til esa nafaqat oddiy aloqa vositasi, balki har bir xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi, axloq-odob va urf-odatlarini o'zida mujassamlashtiruvchi qudratli ijtimoiy, madaniy hamda psixologik fenomen sifatida namoyon bo'ladi. Hayot va o'limning qarama-qarshi tushunchalari esa tafakkur bilan tilning o'zaro aloqasida yorqin namoyon bo'lib, vaqt, makon, tafakkur va jamiyatning o'ziga xos xususiyatlarini o'zida jamlaydi.*

Kalit so'zlar: *hayot, o'lim, til, madaniyat, qarama-qarshilik, ifoda, ramz, semantika, antonim, tafakkur.*

Turli madaniyatlarda hayot va o'lim tushunchalari bevosita leksik, semantik va stilistik darajalarda til vositalari orqali ifodalanadi. Ushbu jarayonda ramziy ma'nolar, antonimlar, metafora va boshqa iboralarning o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Hayot va o'lim, ular o'rtasidagi chiziq, aslida, har bir millat dunyoqarashida hayotiy nuqtai nazarlarni belgilaydi. Bu narsa avvalo, turli xotira shakllari, qadimiy rivoyatlar, e'tiqodlar hamda diniy qarashlarda o'z ifodasini topgan. Insoniyat tarixida hayot va o'lim so'zlari, ularga bog'liq ma'nolar doimo e'tibor markazida bo'lgan, turli til va madaniyat vakillarining dunyoni idrok etishida bosh mezonlardan biri vazifasini o'tagan. Hayot va o'limga bog'liq tushunchalarning ifodalanishida tillarning o'ziga xosligi ham, umumiyligi ham yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, til tarkibida hayot va o'limga oid so'zlar, ularning sinonim va antonimlari, har xil sinonimik qatorlar, konnotativ ma'nolar ko'p uchraydi. Shu nuqtai nazardan hayot so'zi bilan bog'liq til birliklari ko'proq ijobiy, umidli, quvonchli, davomiylik va yangilik ma'nosini bildirsa, o'lim so'zi va unga aloqador birliklarda esa salbiylik, tugallanish, yo'qotish, ohangrabolik ma'nolari ustuvor bo'ladi. Bu qarama-qarshilik, avvalo, so'z tanlash, jumla qurilishi, gapning ohangi, iboralar va fonetik usulda o'z aksini topadi. Turli tillarda hayot va o'lim tushunchalarining til qatlamidagi ifodalanishi xalqning madaniy xotirasi, tarixiy taraqqiyoti va jahonqarashiga bevosita bog'liq holda shakllanadi. Ba'zi tillarda hayot va o'lim so'zlari sodda tarzda, aniq va qisqa

ma'noda ishlatilsa, ba'zi tillarda esa bular juda chuqur ramziy, bilvosita yoki poetik ma'no bilan boyitiladi. Har bir jamiyatning orzu-umidlari, ko'zlagan maqsadlari, yashash g'oyasi va oxiratga oid e'tiqodlari til orqali betakror tarzda, faqat o'z madaniyatiga xos uslubda namoyon bo'ladi [1].

Hayot va o'limning tililikdagi aksini o'rganishda e'tibor beriladigan muhim jihatlardan biri, bu – iboralar va jumalardagi ifodalanishidir. Tabiiy til – bu yashirin ijtimoiy ongning, o'tmish tajribaning va jamoa tafakkurining ifoda vositasi bo'lgani uchun ham hayot va o'limning tilimizdagi in'ikosini hamisha yangicha, betakror, xalqona jihatdan o'rganish dolzarbdir. Hayot va o'lim atrofida shakllangan ko'plab milliy til birliklari, masalan, arzandalar va ota-onalar, nasl va urug', yashash va so'nish, niyat va vasiyat kabi tushunchalar til qatlamining muhim sohalaridan sanaladi. Hayot va o'lim muammosining til orqali ifoda etilishi xalq ruhiyati, urf-odati va an'analariga hamda tarixiy jarayondagi o'zgarishlarga bevosita bog'liq holda shakllanadi. Chunki, inson to hayotga kelganidan boshlab, o'zi uchun ham, jamiyat uchun ham muhim hisoblangan bu ikki hodisa doirasidagi barcha jarayonlarni til orqali idrok qiladi, o'z fikrini bildiradi, xayollari va tuyg'ularini ifoda etadi. Hayot va o'lim haqida so'z yuritilganda, inson o'z kundalik faoliyatida til vositalaridan samarali foydalanib, turli so'z birikmalari, baralla talafoonlar, jumlar yarata boshlaydi. Har bir jamiyatning madaniy xotirasi va umumiy dunyoqarashida hayot va o'lim tushunchalarining alohida o'rni mavjud. Ushbu tushunchalar xalq og'zaki ijodi, adabiyoti, marosim va an'analar, urf-odatlar, epik va liriko poetik matnlarda o'z aksini topadi. Bunday jarayonlarda hayot so'zi ko'pincha boshlanish, davomiylik, yangilanish, yashash, taraqqiyot va ishlab chiqarish ramzi sifatida ishtirok etsa, o'lim so'zi tugash, nihoya, afsus, yo'qotish, ko'ngil xiraligi va ajralish ramzi sifatida til birliklariga kirib keladi [2].

Hayot va o'lim o'rtasidagi qarama-qarshilikning tildagi in'ikosi, asosan, qadimiy e'tiqodlar va diniy qarashlar doirasida rivojlangan. Diniy til qatlamining hayot va o'lim tushunchasiga munosabati chuqur ichki ma'no va metafora, ramz va timsollar bilan ajralib turadi. Chunonchi, ilohiy adabiyotlarda hayot baxt-saodat, abadiylik, undagi barcha yaxshi fazilatlar bilan bog'liq tarzda ko'rsatilsa, o'lim esa hayotning tabiiy yakuni, ruhiyatda o'tish nuqtasi, vaqt va abadiyat oralig'ida amalga oshadigan muhim bosqich sifatida tushuniladi. Turli madaniyatlarda marosim va udumlar, qadriyatli e'tiqodlar, ertak va rivoyatlar tilimiz tarkibiga chuqur o'rin egallab, hayot va o'limga oid tushuncha ifodalariga o'zgacha ohang beradi. Tildagi hayot va o'lim so'zlariga nisbatan yondashuvlar, jamiyatning har bir azosi uchun ajralmas bo'lib, inson ongining rivojiga, ularning kundalik turmushida to'g'ri yo'l tanlashlariga, dunyoqarashlarini shakllanishiga xizmat qiladi [3].

Hayot va o'lim o'rtasidagi chegaraning tilda ifodalanishi milliylikka, tarixiy merosga, xalqning hayot falsafasiga, uning ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy rivojlanishiga hamohang holda rang-baranglik kasb eta boshlaydi. Turli zamon va makonlarda ushbu ikki asosiy tushuncha til orqali xalq tafakkuriga yetib boradi; hayot timsoli ramziy va tarixiy hikmat

manbai bo'lsa, o'lim timsoli g'amginlik va yil boshida yangilar, tugash va qayta boshlash, to'g'ri yo'l va adashishning murakkab o'ziga xos aksini beradi. Hayot va o'lim tushunchasining tildagi ildizlari ko'hna tarixiy qatlamlardan tortib, zamonaviy taraqqiyot davrigacha bo'lgan jarayonda o'zgarib, boyib boradi. Qadim zamonlardan boshlab, bu tushunchalar inson tafakkuri, o'zlikni anglash va jamiyat taraqqiyotining asosiy komponentlari sifatida namoyon bo'ladi. Ular to'g'risidagi qarashlar tildagi ramziy belgilar, poetik obrazlar, qiyosiy misollar orqali boyitiladi va turli asrlar davomida milliy ijod va adabiyotga uzviy singdiriladi. Turli tillarda hayot va o'lim ziddiyatining ramziy va leksik in'ikosi milliy nutq va iboralar, maqollar, o'y-fikrlarda chuqur ildiz otadi. O'tmishdan o'tgan allomalarning asarlarida, xalq og'zaki ijodida, turli diniy va falsafiy asarlarda hayot va o'limga bog'liq terminlar, uslubiy qurilmalar, o'zgacha obraz va talqinlar xalqning dunyoqarashini kengaytirib, uni tarbiyalab, har bir avlod xotirasiga singdirilib kelinadi. Hayot va o'lim tushunchalari madaniy kodlarning eng muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Bu tushunchalarning o'zaro qarama-qarshiligi va uzviy aloqasi har bir til va madaniyatda mustahkam oraliqni egallaydi. Hayot so'zi orqali yashashga bo'lgan ishtiyoq, orzu-umid, intilish, harakat va bardavomlik, o'lim so'zi orqali esa tugash, yakunlash, yo'qolish va abadiyalik ramzlari ifodalanadi. Tillarda hayot va o'lim nizolashuvi faqat leksik darajada emas, balki sintaktik qurilishda, stilistik vositalarda, semantik qatlamda ham ko'rinadi. Ijtimoiy-psixologik jihatdan ham hayot va o'lim tushunchalari tilda o'ziga xos joy egallaydi. Tildagi ijobiy va salbiy hissiyotlarning ifoda vositalari, odamlar orasidagi muloqotning ohangi, xalqaro muhit va ijtimoiy munosabatlarning shakllanishida hayot va o'lim tushunchalari o'zini namoyon qiladi. Hayotga bog'liq umid, orzu, xotira ifodalari nutqda ko'proq ilgari suriladi, o'limga bog'liq izzitirob, ayriliq, hasrat va motam motivlari esa alohida uslub va zamonlarda kuchayadi [4].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, turli madaniyatlar tillarida hayot va o'lim qarama-qarshiligining aks ettirish xususiyatlari juda murakkab, serqirra, ko'p qatlamli bo'lib, har bir xalq va madaniyat uchun o'ziga xos bo'ladi. Hayot va o'lim tildagi ramz, metafora, antonim, stilistik vositalar orqali inson ruhiyatini ifoda etib, har bir avlod va jamiyatga o'ziga xos ma'naviy va falsafiy an'analarning, barhayot qadriyatlarining uzluksizligida davom etadi. Bu ikki abadiy tushuncha orqali inson o'z hayotini, uning mazmun va mohiyatini, jamiyat rivoji va taraqqiyotining asosiy manbalarni til orqali teran anglaydi va ifoda etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бабенко Л.Г. “Фразеология в кросскультурном аспекте”. Екатеринбург, 2002.
2. Баранов А.Н. “Язык и смерть: лингвистические аспекты”. Москва, 2003.

3. Иланова О.А. Концепт «жизнь» в русской языковой картине мира: лингвокультурологический и лексикографический аспекты (дисс. кан. фил. наук.), Санкт-Петербург, 2005. С.28.

4. Краснобасва-Черная Ж.В. Аксиологический феномен жизни во фразеологии: жизнь как ценность и жизнь как система ценностей. Вестник ВГУ. серия: лингвистика и межкультурная коммуникация. 2015. №4. С.31-35.

5. Кубрякова Г.С. “Язык и знание (на пути знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения, роль языка в познании мира)”. - М., 2004. С.13-14.

6. Лакоф Дж., Джонсон М. “Метафоры, которыми мы живем”. Москва, 2014.

7. Миньяр-Белоручев К.А. “Когнитивная грамматика”. Москва, 2010.

8. Safarov Sh. “Kognitiv tilshunoslik”. Samarqand, 2006. B. 41-45.